

הרגשה

בגמרא מבואר שראיית דם אוסרת רק אם באה עם הרגשה. מדוע? עיין בדברי הראשונים ונסו לדייק בעניין זה. ומה נחשבת להרגשה? ומה הדין אם חושבת שהרגישה אך לא ראתה דם? הנושא שלנו יש לו משמעות רבה בימינו, כאשר רוב הנשים אינן מרגישות, וצריך לבאר מדוע נחשבות בכל זאת לנידות (או זבות) מן התורה.

א. **נידה נז:** מתחילת הפרק "הרואה כתם", ועד נח. "דאיכא למימר מגופה אתיא טהור" (בנקודתיים). רש"י בסוגיה ותוס' ד"ה מודה שמואל.

ב. **נידה נח:** משנה.

ג. **נידה ג:** לקראת סוף העמוד "ואי בעית אימא היינו טעמיה דשמאי הואיל ואשה מרגשת בעצמה... במשמשת במוך". תוס' ד"ה מרגשת בעצמה.

ד. **רמב"ם** איסורי ביאה פ"ט ה"א-ב

ה. **סדרי טהרה יו"ד ק"צ ס"ק צג** (ומביא שם גם את שו"ת מהר"ם לובלין סימן ב'); אור זרוע שני"א "שלא אמרו חכמים להחמיר... שהיא יכולה לתלות".

ו. **חומרת תרומת הדשן רמ"ו**

ז. **טור ובית יוסף ק"צ, א; דרכי משה; שו"ע ונושאי כלים שם.**

ח. **מהי הרגשה? רמב"ם** פ"ה ה"ז; פ"ח ה"א; **סדרי טהרה ק"צ, ס"ק א; נודע ביהודה** מהדורה קמא, סימן נ"ה; מהדורה תנינא סימן קי"ט; **שו"ת חתם סופר** סימן קס"ז ד"ה אמנם ואילך (סימן קמ"ה, ד"ה אך); **פתחי תשובה** סימן קפ"ג א; קפ"ז ס"ק נה; **חכמת אדם** סימן קי"ג, שם בבינת אדם ס"ק ח-ט; **ערוך השלחן** קפ"ג, מז, סא, סב; **שבט הלוי** תחילת סימן ק"צ.

ט. **בדיקת עד: הסוגיות הנ"ל ובית יוסף וכו'; כרית ופליתי** קפ"ג ס"ק א; **טהרת הבית ח"א עמ' כג** ואילך.

סדרי טהרה סימן קצ ס"ק צג

וטרם אכלה בדיני כתמים המוזכר בסימן זה מצאתי חובה לבאר הא דקיימא לן [סעיף א] דכתמים דרבנן, ומן התורה אין שום טומאה בכתמים ולדברי הכל טהורה היא לבעלה אף למאן דאמר [נדה טז, א] מקור מקומו טמא, וכמו שאבאר בע"ה לקמן [ד"ה ונראה לי דברי רש"י, וד"ה אבל לשיטת] מאיזה טעם הוא. ויש לזה שני פנים. הא', כיון דשלא בהרגשה אתיא, מהאי טעמא אין האשה טמאה לבעלה ע"י מציאת כתמים, דאפילו באו מגופה מכל מקום כיון דשלא בהרגשה אתו טהורים, דגזרת הכתוב הוא שאין האשה טמאה אלא ברואה בהרגשה, אבל שלא בהרגשה אפילו רואה הדם שופעת מגופה אפילו הכי טהורה מן התורה, אלא שחכמים גזרו בכתמים שתטמא לבעלה, משום דגזרה דלמא ארגשה ולא אדעתה, כפירוש

רש"י בפרק הרואה ריש דף נ"ח ע"א ד"ה מדרבנן כו'. או כפירוש התוספות [שם] ד"ה מודה שמואל כו', דאפילו וודאי לא ארגשה טמאה, הואיל וראתה דם נדות. ועוד י"ל טעם אחר דמשום הכי כתמים דרבנן, דהתורה לא טימאה אלא היכא דוודאי מגופה אתיא, אבל כתמים דאיכא למימר דמעלמא אתיא, לא אסרה התורה. אף על גב דבעלמא קיימא לן [ביצה ג, ב] דספקא דאורייתא לחומרא, מכל מקום כאן גזירת הכתוב הוא דספיקא שריא, דומיא דשריא התורה [קידושין עג, א] ממזר מספק. וכהאי גוונא אמרינן בקדושין דף ל"ט [ע"א] גבי ערלה בחוץ לארץ דאסור מהלכה למשה מסיני, דכך נאמר ודאי אסור וספיקא מותר, הכי נמי כאן אפילו לא עברה בשוק של טבחים אפילו הכי אמרינן דלמא עברה ולא אדעתה, ואפילו

ישבה על גבי דבר הבדוק לה תלינן דאימור לא בדקה יפה, וכמו שאבאר להבא:

דוודאי מן המקור הוא, דרוב דמים שבאשה מן המקור הוא, ורוב נשים אין להם מכה:

וכבר עמדו על חקירה זו בשו"ת מוהר"ם לובלין, והשואל הגאון מוהר"י סג"ל. וז"ל הגאון מוהר"מ לובלין סימן ב', תשובה וכו', ואומר שעיקר היסוד שנבנים עליו דברי שאלת כבוד תורתו הוא לדעת אם הטעם שאמרו רז"ל [נדה נז, ב] שאין האשה טמאה עד שתרגיש גזירת הכתוב הוא, או מטעם דכשאינה מרגשת דאיכא לספוקי שאין הדם ממנה, אפילו היכא שבדקה המקום שישבה עליו אימור לא שפיר בדקה, לכן צריכה שתרגיש שאז הוא בירור גמור שהדם ממנה, אבל אין הכי נמי אפילו בלא הרגשה אי איכא ידיעה ברורה שהדם ממנה אפילו לא הרגישה טמאה. ומינה נמי אפילו היכא דהרגישה, אם אותה הרגשה אינה בבירור שהיא הרגשת דם, אינה טמאה, דהא השתא נמי ליכא ידיעה ברורה שהדם ממנה. וא"כ נראה לברר זה מסוגיא דשמעתא ריש פרק הרואה [שם], דאיתא התם אמר שמואל בדקה קרקע כו', תא שמע האשה שעושה צרכיה וכו' היכי דמי, אי דארגשה יושבת אמאי טהורה, אלא לאו דלא ארגשה וקתני עומדת טמאה, ומשני לעולם דארגשה ואימור הרגשת מי רגלים הוא כו'. וא"כ בעומדת אמאי טמאה, דהא בעומדת נמי ליכא ידיעה מבוררת, דהא אפשר דלא הדר מי רגלים, אלא מכה יש לה במקום מי רגלים וממנו יצא הדם, והאי הרגשה הרגשת מי רגלים הוא וכו', עכ"ל:

אלא הכי איכא לאקשוויי, דאי סלקא דעתך דטעמא שהקפידה התורה על ההרגשה לפי שע"י הרגשה נתברר שהדם ממנה, הוה ליה לאוקמי דמיירי שלא הרגישה, אפילו הכי עומדת טמאה, כיון דוודאי שהדם בא ממקור לא בעינן הרגשה, ושמואל לא אמר אלא בבדקה קרקע עולם, אף על גב דקרקע עולם מיבדק שפיר כדמסיק [נח, א], אפילו הכי תלינן דלא בדק שפיר. וכן משמע הלשון בגמרא דמסיק לקמן [שם] אפילו קרקע עולם דמיבדק שפיר דאיכא למימר מגופה אתיא טהור, וקשה מאי איכא למימר דקאמר, וכך הוה ליה למימר, דוודאי מגופה אתיא. אלא ודאי אף על גב דקרקע מיבדק שפיר מכל מקום לאו וודאי הוא, די"ל דלא בדק שפיר, אלא דמסתבר דמגופה אתיא דהא בדק לה, ומשום הכי אמר הש"ס דאיכא למימר וכו', וא"כ למה ליה להש"ס [נז, ב] לאוקמי הא דאשה שעושה צרכיה בארגשה, אלא ודאי דטעם דהרגשה הוא מגזירת הכתוב אפילו לרואה וודאי בלא הרגשה טהורה מן התורה. וכן הקשה במוהר"ם לובלין שם. עוד הביא ראייה מהא דמקשה הש"ס התם מעד הנתון תחת הכר ומהא דנמצא על שלו וכו', אי דלא ארגשה כו', דמה קושיא, דהא התם כיון דוודאי מגופה אתיא, דהא משוך הוא ומקנח אתיא, וגם נמצא על שלה אותיות ע"י בדיקה דוודאי מגופה אתיא אפילו בלא הרגשה טמאה למאי דסלקא דעתא השתא, אלא ודאי דהרגשה גזירת הכתוב הוא, אפילו לרואה ממש ששופעת דם מאותו מקום טהורה בלא הרגשה, עכ"ד:

וראייה זו אין בו ממש, דוודאי מן הסתם אין לנו לתלות במכה, וזיל בתר רוב נשים שאין להם מכה כלל, דאם לא כן לא תמצא לעולם שתהא אשה טמאה נדה, דנימא מכה יש לה במקור, אלא ודאי דלא חיישינן למכה אלא היכא דמוכת. ומהאי טעמא מטמא רבי מאיר בעומדת משום נדה, וכדאיתא לעיל דף י"ד ע"ב, ולא תלינן במכה אלא היכא דמוכת, כגון ביושבת, לפי שאין דרך לדם המקור לצאת עם מי רגלים משום הכי תלינן במכה, אבל בעומדת דדרכה בכך איידי דדחיק לה עלמא, משום הכי אמרינן

ולענ"ד נראה דלא קשה מידי, ותחלה נעמוד על כוונת רש"י במה שפירש שם בסוגיא דף נ"ח [ע"א ד"ה רב אשי] רב אשי אמר שמואל דאמר כרבי נחמיה וכו' וז"ל, רב אשי אמר, טעמא דשמואל דאמר לעיל בדקה קרקע עולם וכו' לאו משום הרגשה, אלא כרבי נחמיה סבירא ליה דאמר לא הזכירו חכמים גזירת כתם אלא על דבר המקבל טומאה, הלכך כל הני תיובתא לאו קושיא נינהו, דשמואל לא איירי בהרגשה כלל, עכ"ל.

גזרו בה למאי דסלקא דעתא השתא, א"כ קשה מכל דיני כתמים, דהא לעולם בכל הכתמים דעלמא יש לספק דלמא מעלמא אתיא ואמאי טמאה, אלא ודאי צריך לומר דטעמא דשמואל דבלא הרגשה טהורה מגזירת הכתוב אפילו ודאי ראתה, וגם רבנן לא גזרו בה היכא דודאי לא הרגישה, וכגון שהוא מזמן קרוב, אבל היכא שהוא מזמן רחוק דאיכא למימר ארגשה ולא אדעתה טמאה:

ואין להקשות לדברינו דא"כ אמאי פירש רש"י [נח, א ד"ה מדרבנן] בשנויא דרב ירמיה מדיפתא דמשני דמודה שמואל שהיא טמאה מדרבנן וז"ל, דלמא ארגשה ולא אדעתה, עכ"ל, הא השתא דמסיק רב ירמיה דשמואל לא אמר אלא דמדאורייתא טהורה א"כ י"ל דלשמואל לא תליא מידי בהרגשה, אי ודאי דחזיא מגופה להרגשה לא בעינן, אלא שע"י הרגשה מבורר שהדם מגופה, וכדסבירא ליה לרב אשי וכמו שכתבתי [ד"ה לכן נראה], ומנא ליה לרש"י דרב ירמיה לא סבירא ליה הכי, דלמא אף רב ירמיה הכי סבירא ליה דאין חילוק בין ארגשה או לא ארגשה היכא דודאי מגופה חזיא, ואינה טהורה מן התורה אלא היכא דאיכא למיתלי דמעלמא אתיא, ואף על גב דלא עברה בשוק של טבחים מן התורה טהורה ואמרין דלמא עברה ולא אדעתה, אלא מדרבנן גזרו בכתמים היכא דליכא למיתלי בבירור כגון שעברה בשוק של טבחים או שנתעסקה בכתמים, י"ל דמשמע ליה לרש"י ז"ל דהא דמשני רב ירמיה מודה שמואל דטמאה מדרבנן לא בא לשנויי אלא הא דמקשה קתני מיהת על בשרה וכו', ואהא משני דמודה דטמאה מדרבנן, אבל הא דמקשה לעיל מהא דנמצא על שלה כו' ומהא דאשה שעושה צרכיה, נשאר תירוץ לעיל דבהא לא שייך דטמאה מדרבנן, דהא בנמצא על שלה ובשלו אותיות חייבים בקרבן, וא"כ מוכח דמדאורייתא הוא, וגם באשה שעושה צרכיה נמי מסקינן דרבי מאיר משום נדה מטמא, משמע מדאורייתא קאמר, בהא סבירא ליה לרב ירמיה כתירוץ הש"ס לעיל דמיירי בארגשה, מוכח דסבירא ליה לרב ירמיה כדבעי למימר מעיקרא אליבא דשמואל. וגם מדמשני רב ירמיה אהא דעל בשרה וכו'.

ולכאורה דברי רש"י תמוהים, דהא שמואל גופא אמר שנאמר [ויקרא טו, יט] בבשרה וכו', ודוחק לומר דסבירא ליה לרש"י דהאי דקאמר בבשרה לאו מדברי שמואל הוא, אלא דסתמא דגמרא והם טעמא לשמואל, דזה דוחק. וכבר עמד בזה מ"ו הגאון בספר שב יעקב [ח"א] סימן מ"א, והקשה כן, אך גם דבריו שם תמוהים במה שכתב ליישב פירוש רש"י והן במה שכתב עוד שם בענין זה, ועיי"ש:

לכן נראה לענ"ד דרש"י סבירא ליה דהא דמסיים שמואל שנאמר בבשרה עד שתרגיש כו' אליבא דרב אשי הכי קאמר, דמן התורה בעינן הרגשה שהוא מבורר שהדם מגופה אתיא, אבל בלא הרגשה י"ל דלאו מגופה אתיא ותלינן דמעלמא אתיא, ואפילו בבדקה קרקע עולם י"ל דלא בדקה שפיר, וכדסבירא ליה להשוואל במוהר"ם לובלין, אלא דחכמים גזרו על כתם, ובנמצא על דבר שאינו מקבל טומאה לא גזרו. וכי תימא דא"כ מעיקרא אמאי לא ניחא ליה להש"ס לפרש כן דברי שמואל ומאי מקשה הש"ס מעיקרא כל הני תיובתא, דהא איכא לשנויי דשאני התם דודאי מגופה אתיא, משום הכי אפילו בלא הרגשה טמאה, וכקושית מוהר"ם לובלין, י"ל דודאי למאי דסבר הש"ס מעיקרא דשמואל סבר בבדקה קרקע עולם דטהורה לגמרי אפילו מדרבנן אמר, וא"כ קשיא ליה מכמה משניות דפרק בא סימן ודם נדה, וכמו שכתבו תוספות [נז, ב] ד"ה הרואה וכו', ועל כרחך צריך לומר כתירוץ התוספות בשם הר"י דמהתם ליכא למיפרך דהיינו יכולין לעמוד בשיש זמן מרובה ואימור הרגישה ולא אדעתה וכו':

וכל זה ניחא אי טעמא דשמואל דמטהר לגמרי אפילו מדרבנן בבדקה קרקע עולם הוא משום דגזירת הכתוב הוא דאפילו ברואה ממש מגופה טהורה בלא הרגשה, ולא משום דמספיקא מטהר לה, שפיר י"ל דבעלמא היכא דזמן רחוק הוא יש לטמא הכתמים, דאימור ארגשה ולא אדעתה. אבל אי נימא דטעמא דשמואל דסבירא ליה דמשום הכי הצרכיה התורה הרגשה כדי שתדע בוודאי שהיא מגופה, וכל זמן שלא נודע בוודאי שהוא מגופה טהורה, ואף חכמים לא

דמדאורייתא לא בעינן כלל להרגשה אפילו הכי כתמים טהורים מדאורייתא מטעם זה, וא"כ לא הוי מצי להקשות כל הני תיובתא, דשאני התם דודאי מגופה בא משום הכי טמאה מדאורייתא. אבל לשמואל מקשה שפיר למאי דסלקא דעתא השתא דבעינן להרגשה דוקא וא"כ קשה היכי דמי וכו', דאי לא ארגשה אפילו ודאי מגופה אתיא נמי טהורה, דלדידה בהרגשה תליא מלתא:

ספר אור זרוע חלק א - הלכות נדה סימן שנה
שלא אמרו חכמים להחמיר אלא להקל שנאמר ואשה כי תהי' זבה דם יהי' זובה בבשרה דם ולא כתם. היינו כשתרא' האש' ודאי שהרגיש' בראיית' אלא שגזרו רבנן על הכתמים היינו ודאי שממנה יצא דם אף ע"פ שלא הרגיש' טמא' אבל לספק לא הזקיקה הלכך היכי דאיכא למתלי לקולא תלינן אפילו כנגד התורפ' דתנן תולה בכ"ד שהיא יכול' לתלות...

תרומת הדשן סימן רמו

שאלה: אשה שהרגישה בעצמה שנפתח מקורה להוציא דם, והלכה ובדקה את עצמה מיד ומצאתה על העד לחלוחית לבן ולא לבן לגמרי אלא כמראית בגד לבן שנפל עליו אבק שהוכה לבנוניתו יש לטהר האשה או לאו?

תשובה: יראה דצריך להתיישב בדבר, דסמ"ק כתב בדורות הראשונים לא היו מטמאין רק חמשה דמים, אבל בדורות האחרונים שנתמעטו הלבבות טמאו אף מראות אחרים ע"כ. ובהלכות נידה כתב הספר מונה חמשה דמים טמאים באשה, האדום והשחור כו' עד זה היה בימים קדמונים, אבל השתא כל מיני דמים טמאים שאין אנו בקיאים בדמים ע"כ. ובאשירי פ' כל היד כתב ובדורות הללו אין בקיאים לראות דם לישען על חכמתו, ואין ליטהר /לטהר/ שום דם הנוטה למראה אדמומית אם לא שיהא לבן וירוק כמראה הזבה /הזהב/ ע"כ. ועתה צריך לדקדק בדברי סמ"ק והלכות נידה אם רוצה /רוצים/ לומר אף משאר מראות וכל מיני דמים, דהיינו אפילו ירוק ולבן, או רוצים לומר כמו האשירי שאר מראות ומיני דמים הנוטים לצד אדמומית, אף על פי שאינה ממראה

דטמאה מדרבנן, מוכח דסבירא ליה אליבא דשמואל דבהרגשה תליא מלתא מגזירת הכתוב, דאי לא תימא הכי אלא דאף לרב ירמיה טעמא דשמואל דבעי הרגשה אינו אלא כדי לברר דמגופה אתיא, אבל היכא דודאי מגופה אתיא, אפילו לא ארגשה טמאה מן התורה, דא"כ בהא דעל בשרה דאמרינן הכא דודאי מגופה אתיא דאי מעלמא על חלוקה בעי לאשכוחי, מן התורה טמאה אי לא בעינן הרגשה מן התורה. ומדאמר רב ירמיה דטמאה מדרבנן, משמע ליה לרש"י דאף רב ירמיה ניחא ליה לשנויי דברי שמואל למאי דסלקא דעתא מעיקרא דטעמא דשמואל דבעינן הרגשה מגזירת הכתוב, גם לשון אמר רב ירמיה, ולא רב ירמיה אמר, דאז הוי משמע דרב ירמיה הדר ממאי דבעינן למימר מעיקרא אליבא דשמואל, משמע דלרב ירמיה נמי סבירא ליה דשמואל בעי הרגשה דוקא מגזירת הכתוב:

ולפי דברינו ניחא הא דקשיא לן הא דמותיב הש"ס כל הני תיובתא לשמואל, קשה אף אי ליתא דשמואל מי ניחא הא, דמשנה שלמה שנינו לקמן [נח, ב] דאמר רבי עקיבא לתלמידיו שלא אמרו חכמים הדבר להחמיר כו' דכתמים עצמן דרבנן, וכדמפרש התם רבינא, ועל כרחך דמשום הכי הכתמים דרבנן לפי דאתי בלא הרגשה, וא"כ למה מקשה הני קושיות על שמואל, על מתניתין דלקמן הוה ליה לסדר כל הני קושיות. ואין לומר דעל המתניתין דלקמן לא היה קשיא ליה כיון דעל כל פנים מדרבנן טמאים, מה שאין כן שמואל דאמר אפילו מדרבנן טהורים היכא שהוא מזמן קרוב, היכא דליכא למימר דלמא ארגשה ולא אדעתה, למאי דסלקא דעתא מעיקרא, משום הכי מקשה שפיר, זה אינו, דאף על מתניתין נמי קשיא, כיון דסבירא ליה דמן התורה הכתמים טהורים דבעינן דוקא בהרגשה א"כ קשיא מהא דנמצא על שלו וכו' דחייבין בקרבן א"כ מוכח דמדאורייתא טמאים, וגם מהא דאשה שעושה צרכיה דמסקינן בפרק ב' [יד, ב] דלרבי מאיר טמאה משום נדה, והוה ליה להקשות היכי דמי אי דארגשה וכו', אלא ודאי כמו שכתבתי דכתמים משום הכי טהורים מן התורה כיון דאיכא למימר דמעלמא אתיא, ואפילו אי נימא

/לפי/ התלמוד ומתוך ההלכה. אמנם ירא אנכי להקל אם נמצא על העד ליחלוחית דסמיך ושיש בו משום /משוש/ קצת, אף על גב דלובן הוא מפני הטועים שאינם יודעים להפליא בין דם לדם, אבל אם אינו אלא מראה וכמו צבע בעלמא וגם לא ארגישה, דלפעמים כה"ג בא מלכלוך זוהמות בית החיצון הואיל ומראה טהור בודאי כגוון לובן יש לטהר.

סדרי טהרה סימן קצ"א

(א) עד שתרגיש. הוא מימרא דשמואל ריש פרק הרואה כתם [נדה נז, ב], ויליף לה מדכתיב [ויקרא טו, יט] בבשרה, עד שתרגיש בבשרה. ומקשה הש"ס האי בבשרה מבעיא ליה שמטמאה בפנים כבחונן, ומשני אם כן לימא קרא בבשר, מאי בבשרה, שמע מינה עד שתרגיש בבשרה. ואכתי מבעיא ליה בבשרה ולא בשפיר ולא בחתיכה, ומשני תרתי שמע מינה, עכ"ל הגמרא. ועיין מה שכתבתי לעיל בסימן קפ"ח בתשובתי [ס"ק ד ד"ה והנה אף] בשם חדושי הר"ן [נדה שם ד"ה גמ' תרתין] דמפרש להא דמשני הש"ס דתרתי שמע מינה, דר"ל דכיון דבעינן שתרגיש בבשרה, ממילא ידעינן למעט בשפיר או בחתיכה, משום דאין זה הרגשת דם, אלא הרגשת שפיר או חתיכה. והוכחתי שם דדעת הפוסקים אינו כן, דאי סבירא להו כפירוש הר"ן דמטעם דלאו הרגשה הוא ממעטינן, אם כן קשה איך פסקינן לעיל [סימן קפח סעיף ג] דהרואה דם בשפיר או בחתיכה טהורה, דמכל מקום תטמא מדרבנן דהא גזרו אפילו על הכתם, וכמו שכתוב בסימן זה, ואפילו היכא דודאי לא הרגישה, וכמו שכתבו התוספות [שם] דף נ"ח ע"א ד"ה מודה שמואל וכו', וכן משמע מלשון הפוסקים דסבירא להו כתוספות, אלא ודאי דסבירא להו להפוסקים דהאי בבשרה גזירת הכתוב הוא, ולא מטעם הרגשה ממעט לה, דודאי דהאי מקרי הרגשה אף על פי שאפשר לתלות בהרגשת השפופרת והחתיכה, מכל מקום חדא הרגשה הוא. ובזה סתרת [שם ד"ה ואגב] דברי מ"ו הגאון בעל המחבר שב יעקב [ח"א סימן מ] שכתב באשה שראתה טיפות דמים על ידי ליחה לבנה מרובה דזה מקרי שלא על ידי הרגשה, דתלינן הרגשה ברובא בליחה לבנה, וכן

חמשה דמים הטמאים, ורמב"ם נמי כתב דאף בזמן הזה אין להחמיר בלבן וירוק. וכ"ת דבנ"ד הואיל ואינו לבן לגמרי, יש לומר דנוטה לצד שחור מחמשה מראות הטמאים ובסמ"ג כתב בשם רבינו שמואל דעמוק מכאן טמא, דתנן השחור פי' שהוא לבן יותר משחורית דמתניתין ודיהה מכאן טהור, פי' שהוא שחור יותר. מ"מ נראה דמראה כזה אינה כלל מצד שחורית וטפי ראוי לחושבו ממראה לבן ואין שחורית כזה בא ממראה אדמומית, ותלמודא קאמר דהא דתנן דמראה שחור טמא דהיינו משום דהאי שחור אדום הוא אלא שלקה. ואי לאו דדם נידה איסור כרת היא היה נראה הואיל ורמב"ם ואשירי כתבו בהדיא היתר בירוק ולבן, וסמ"ק והלכות נידה לא פירשו דבריהם דאיירי גם בלבן וירוק נלמוד מן המפורש ולא מן הסתום. +הגה"ה: קצת משמע בהלכות נידה דאין לחוש אלא למראה אדמומית, דכתב גבי בדיקת האשה בימי נקיים שצריכה לדקדק יפה בעד אם נראה בו שום אדמומית, משמע אם נראה לובן או ירוק אין קפידא ע"כ. + וא"ת בנ"ד יש לטמאות טפי מטעם אחר שהרי הרגישה, ונראה דאשה דהרגישה ובדקה אח"כ ולא מצאתה כלום יש לטמאה, דודאי יצא טיפת דם כחרדל ונתקנח או נימוק. דהרגשה סברא דאורייתא היא, היכא דליכא למיתלי ההרגשה במידי אחריני, כדמוכח בפרק הרואה כתם /נדה נ"ז ע"ב/ דפריך אנמצא לאחר זמן פטורין מן הקרבן אי דארגישה אמאי פטורין, אלמא דסברא דאורייתא היא מדחייב עלה קרבן, וכיון דסברא דאורייתא היא הוי כלמ"ד וסתות דאורייתא, דאפילו בדקה ומצאתה טהורה טמאה כדאיתא פ' כל היד /נדה טז ע"א/. מ"מ בנ"ד הואיל ומצאת ליחלוחית דלובן על העד אמרינן דהיא טיפת לובן היא דארגשה דלובן וירוק נמי מן המקור קאתי, כדמוכח בפשיטות בכמה דוכתא פ' כל היד. וכ"כ הרמב"ן /הרמב"ם/ וז"ל: לא כל משקה החדר טמא אלא הדם בלבד לפיכך אם שתת מן הרחם לובן או ירוק אף על פי שסמיכתה כדם טהור ע"כ. וכיון דנוכל למיתלי ההרגשה במידי תלינן כדאמרינן פ' הרואה כתם /נדה נז ע"ב/ אימור הרגשת עד אימור הרגשת השמש, כל שכן דפתיחת המקור גופא כך נראה לפי

כתב בתשובת בית יעקב [סימן קסז ד"ה ועוד], ולפי הנ"ל מוכרח על כרחך דליתא להאי סברא, דאם לא כן קרא בבשרה למה לי. ועיין לקמן סימן קצא [ס"ו ס קצ ד"ה אמנם מה שכתב] עוד סתירה על זה. ואין לומר דמנא לן דאפילו בזבה בעינן הרגשה, דלמא דווקא בנדה דהא האי קרא בנדה כתיב, זה אינו, דבהדיא אמרינן במכילתין דף מ"א ע"ב דהאי קרא מיירי נמי בזבה, מדכתיב [ויקרא שם] זוב[ה] בבשרה, יעוין שם:

אמנם מה זה הוא הרגשה, אם ר"ל דהרגישה שנפתח מקורה הוא דמקרי הרגשה אבל מה שמרגשת שזב מבשרה דם לא מיקרי הרגשה, או נימא דגם זה בכלל הרגשה. הנה בשו"ת פני יהושע [ח"א] חלק י"ד סימן א' כתב וז"ל, נראה פשוט דאין הכוונה שמרגשת שיצא ממנה דם, אלא דבעינן שהרגישה שיצא ממקורה (והוא הדין לשאר מקרים שבגופה, כגון שהרגיש גופה ונזדעזע, וכן מוכח מהרמב"ם פרק ה' מהלכות איסורי ביאה דין י"ז, וכמו שכתב המגיד משנה שם דהוא הדין לשאר מקרים שבגופה בעת הוסת הוה הרגשה, וכן כתב בשב יעקב שם), וכדפירש רש"י ז"ל בפרק קמא [שם ג, א ד"ה מרגשת] אשה מרגשת כשנעקר דם מן המקור, וכן נראה מדברי הרמב"ם [שם ט, א] וכו', וכן כתב מהר"י ווייל בתשובתו סימן כ"ה וכו', עכ"ד, עיין שם שהאריך בזה. ובתשובת אמ"ו הגאון בשב יעקב [שם] סימן ל"ט [נט, ג ד"ה ועוד] הוכיח דעל כרחך מה שהרגישה שזב ממנה לא מיקרי הרגשה, כיון שלא הרגשה שיצא מן המקור, דאי סלקא דעתך דהרגשת זובה מיקרי הרגשה, איך מצאנו ידינו ורגלינו בסוגיא דריש פרק הרוואה [שם נז, ב] דפריך תא שמע האשה שהיתה עושה צרכיה וראתה דם רבי מאיר אומר אם עומדת טמאה, היכי דמי, אי דארגשה יושבת אמאי טהורה כו', לעולם דארגשה כו'. ואי אמרת דהרגשת זובה שזב ממנה דבר לח מיקרי הרגשה, מאי קאמר אי דארגשה, הלא על כרחך ארגשה שזב ממנה, דהלא המי רגלים זבין ממנה, דהא התם מיירי דנמצא דם תוך הספל דקודם דתמו מיא יצא דם, ואם כן כיון דהדם יצא תוך המי רגלים על כרחך הרגישה שזב

ממנה דבר לח. ומכל שכן שאין להבין מאי דקאמר אי דלא ארגשה, איך שייך לומר דלא ארגשה. אלא על כרחך צריך לומר דהרגשה שנפתח מקורה הוא דבר בפני עצמו, עכ"ד:

ולא ידעתי מה שהשיב על זה מה"ר שמואל שאטין כהן בתשובתו [שב יעקב שם ס, ד דיבור ראשון], שכתב וז"ל, הנה אומר, אילו אמר הגאון שאין לנשים שום הרגשה בעולם עד צאת הדם מגופה כי אם זאת שזב ממנה דבר לח, היה וודאי מקום לתמיהתו, אבל זו לא שמעתי, כי אם כיוצא בה, שיש הרבה נשים שאין מרגישות הרגשה אחרת כי אם הרגשה זו, אבל וודאי יש גם כן הרבה דמרגישות הרגשות אחרות שבגופה וכו'. וכן הש"ס יתפרש כן דהכי קאמר, אי דארגשה בהרגשה שאין לתלות במי רגלים, והיינו בהרגשה שנזדעזעו אבריה, ודעת המקשן היה שאין לתלות הרגשה זאת במי רגלים, ותירץ לו התרצן לעולם דהרגישה בהרגשה הזאת, ואפילו הכי יש לתלות במי רגלים, דאף לפעמים באים בהרגשה הזאת, עכ"ד. לא ידענא מאי קאמר, דמכל מקום קשיא מאי מקשה אי דלא ארגשה עומדת אמאי טמאה וכו', דאמאי לא יהא טמאה, דאף על גב דלא היה לה הרגשה אחרת שבגופה כי אם זאת שזב ממנה דבר לח, אי סלקא דעתך דזה הרגשה מקרי אמאי תהיה טהורה. גם התרצן למה צריך לומר לעולם דארגשה, ולדעתו ר"ל הרגשה אחרת שבגופה זולת הך הרגשה שזב ממנה דבר לח, ולמה לא השיב לו כפשטיה דהכא הא ארגשה במה שזב ממנה דבר לח. אלא ודאי דזה לא מיקרי הרגשה. אלא שאפשר לומר דשאני הכא כיון שבא עם מי רגלים, דתלינן הרגשת זיבת דבר לח במי רגלים ולא בדם נדה, ומשום הכי לא מיקרי הרגשה, אבל בעלמא י"ל דזה מקרי נמי הרגשה במה שמרגשת בעצמה זיבת דבר לח בגופה. אך לפי מה שכתבתי והוכחתי לעיל, זה ליתא, דאי סלקא דעתך דהרגשת זיבה מקרי הרגשה לא הוי תלינן הרגשה במידי אחרנא, דסוף סוף הרגישה בפעם אחת הדם עם מי רגלים, וכהאי גוונא מיקרי הרגשה כיון דהכל בפעם אחת. אלא ודאי דהרגשת זיבת דבר לח לא מקרי הרגשה:

בבשרה והרי האי בשר לאו על בשר המקור קאי שהרי מזה ילפינן שמתמאה בפנים כבחוף והרי אינה מטמאה אלא מן השינים ולחוף וא"כ האי בשרה היינו בשרה שמן השינים ולחוף וא"כ גם שתרגיש בשרה היינו בשר זה והרי זה כבר הוא חוף לפתח המקור ואיך נימא שבעינן שתרגיש פתיחת המקור. אע"כ לא בעינן רק שבשרה ירגיש זיבת הדם ואם מרגשת זיבת דבר לח הרי כבר הרגישה והרגשת המקור לא נזכר בפסוק אלא הרגשת הבשר. ואם זה הדבר מלתא דמסתבר הוא אמיינא עוד גם הוכחה לזה שהרי בכל הסוגיא דף נ"ז ע"ב שמפלפל להקשות כמה קושיות על דברי שמואל דבעי הרגשה מכמה משניות וברייתות ולמה לא מקשה ממשנה קדומה בפרק שני דף י"ז ע"ב דם הנמצא בפרוזדור ספיקו טמא היכי דמי אי דארגשה פתיחת המקור א"כ אין זה ספק אלא ודאי מן המקור ואי דלא ארגשה א"כ אפילו הוא מן המקור טהור הוא לגמרי בלא הרגשה א"ו דלא בעינן כלל הרגשת המקור אלא הרגשת זיבת דבר לח בבשרה. ובזה אי אפשר להבחין אם מן המקור או מן העליה.

והנה אלמלא שהוכחתי דהרגשה היינו הרגשת זיבת דבר לח והייתי נשאר בסברת כת הקודמים שהרגשה היינו דוקא הרגשת פתיחת המקור היה אפשר להשאר בכאן באשה זו בקולא שהזכיר רום מעלתו ס"ס שמא מן הצדדים ואת"ל מן המקור שמא בלי הרגשה. ולא מבעיא לדעת רש"י דמדרבנן ג"כ לא גזרו בלי הרגשה אלא אפילו לדעת התוספות דמדרבנן טמאה אפי' ודאי לא הרגישה מ"מ הוי ס"ס כמבואר בש"ך בכללי ס"ס סעיף ט"ז.

ואף שמעלתו נסוג אחור מסברא זו מחמת דברי הרמב"ם בפ"ט מאיסורי ביאה שחזקת דם המקור בא בהרגשה היה מקום אתי לחלק בזה כאשר נדקדק במסכת נדה דף י"ז ע"ב דתני ר' חייא דם הנמצא בפרוזדור חייבים עליו על ביאת מקדש ושורפין עליו תרומה. דלכאורה יפלא אנו במכילתין עיקר המסכתא בדיני נדה לבעלה הנוהג בכל מקום ובכל זמן ולמה שבק ר' חייא עיקר דין נדה לבעלה ונקט דין ביאת מקדש ותרומה ומה היה חסר לו באמרו דם הנמצא בפרוזדור בעלה חייב עליה כרת. והנלע"ד בזה משום דיש לדקדק בסוגיא דשמואל דף נ"ז ע"ב דמשני אימר הרגשת שמש ואיך בשביל זה מחייבין הבעל חטאת ואולי באמת לא היה זה רק הרגשת שמש אשר לדעתי כל מה שפלפלו הגאונים בספר שב יעקב בדברי הג"מ שם אינו נוח לי והרגשת השמש והרגשת פתיחת המקור לדעתי הכל אחד ואין להבחין כלל.

וכבר כתבתי לעיל סימן קפ"ג [ס"ק ב ד"ה וזה] דעת הרמב"ם בפרק ט' מהלכות איסורי ביאה [הלכה א] דסבירא ליה דחזקת דם שבא בהרגשה אם נמצא הדם בפנים. והנה דברי הרמב"ם ז"ל מוכרחים מסוגיא זו, דהא משני הש"ס [שם] לעולם דארגשה ואימור הרגשת שמש הוא, משום הכי אמרינן דלאחר זמן פטורה מקרבן דתלינן בהרגשת שמש, ואכתי קשה דאותיות אמאי טמאה וחייבת בקרבן, ניחוש דלמא לא ארגשה ומאי דארגשה אימור הרגשת שמש הוא, ואיך מייתי מספק חולין לעזרה, אלא ודאי דחזקת דם שהוא בהרגשה, רק בכתם אמרינן כיון דלא ארגשה הוא מן התורה טהור, ולא חיישינן שמא ארגשה ולא אדעתיה, דזה אינה אלא חששא דרבנן, אבל היכא שנמצא דם בפנים על ידי בדיקת עד, דאיכא למיתלי הטעות דסברה הרגשת עד הוא, אז היא טמאה מן התורה משום חזקת הדם שבא בהרגשה. וכן מוכח מדתנן בפרק יוצא דופן [שם מג, ב] דתנינן בת יום אחד מטמאה (בזיבה) [בנדה], ומייתי לה מקרא דואשה [ויקרא טו, יט], ומנא ידעינן שבא בהרגשה, אלא ודאי דחזקת דם שבא בהרגשה, ואף על גב דקטנה לאו בת הרגשה היא, מכל מקום אילו היתה גדולה היתה מרגשת וטמאה. וכן אמרינן במסכת נדרים דף ל"ה ע"ב דאדם מביא קרבן על בניו ובנותיו הקטנים, ואף על גב דליכא למידע אם בא בהרגשה אפילו הכי מייתי קרבן בשבילם, שמע מינה דחזקת דם שבא בהרגשה. וליכא למדחי דמהא דבפרק בנות כותים [נדה לב, א] אין ראיה להרמב"ם, דלמא התם מספיקא מטמא לה, זה אינו, דהא הרמב"ם [שם יח, יז; כלאים י, כז] סבירא ליה דספיקא דאורייתא להקל:

שו"ת נודע ביהודה מהדורא קמא - יורה דעה סימן נה

ודין הרגשה...

ומעתה נוכל לומר לכל הפוסקים בעינן הרגשה מן התורה. ומאי ניהו הרגשה שירגישו אם הרגשת פתיחת המקור או אף הרגשת זיבת דבר לח בבשרה. נלע"ד דאף הרגשת זיבת דבר לח חשיב הרגשה ולא בעינן הרגשת פתיחת המקור דוקא והרי עיקר ההרגשה יליף שמואל מבשרה שתרגיש

אבל לפע"ד נראה לי בזה שמכאן לקח הרמב"ם דין שלו שחזקה שדם המקור בא בהרגשה אלא דאכתי קשה חטאת מאי עבידתי? אי משום חזקה הלא איכא חזקה נגד זה העמד האשה בחזקת טהרה אלא לענין טומאת הדם מטעם מקור מקומו טמא אין חילוק בין הרגישה ובין לא הרגישה וא"כ ע"כ כבר אנו צריכין לטמא אשה זו טומאת ערב לענין ביאת מקדש ולענין טהרות ותרומה וכיון שכבר נזקקה לטומאה שוב גם בלילה אי אפשר לטהרה לביאת מקדש שכיון שכבר נזקקה לטומאה כבר יש לה חזקת טומאה ואמרינן העמידנה על חזקתה שהיא טמאה נדה וטומאת שבעה...

וכיון שהכרענו שזה מקרי הרגשה א"כ בנדון שאלה דאיתתא דא אין שום ספק להקל מחמת הרגשה שהרי היא מרגשת זיבה זו.

שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן קסז

אמנם גדר ההרגשה הייתי מקיל דוקא כשהרגישה פתיחת פה המקור ממש כפשטיות לשונו של תה"ד אשה שהרגישה שנפתח מקורה גם כי ידעתי כי נחלקו בה אבות העולם בתשו' שב יעקב עם מוז"ה מהרשש"כ זצ"ל מ"מ לא נתתי עדיין לבי לתור ולחקור אחר מוצא הדבר כי הוראתי הנ"ל הי' המצאה חדשה בעיני כל ודי לי להחמיר בפתיחת פי המקור ממש ולא בהרגשה קלה זיבת דבר לח אך להייתי עתה קובע להלכה דין הנ"ל דבדיקת עד שאינו בדוק בהרגשה טמאה אפי' בפחות מכגריס ודין זה הוא מעשים בכל יום ויום אמרתי אני עם לבי לבקש ולתור מוצא הדין ושרשו והנה הגאון שב יעקב מייתי ראי' דבעי' דוקא הרגשת פתיחת פה"מ = פי המקור = דאס"ד זיבת דבר לח א"כ ר"פ הרואה כתם דקאמר הש"ס אי דארגשה וכו' אי דלא ארגשה כו' ומסיק אימא הרגשת מי רגלים היא והשתא מאי קושיא פשיטא דארגשה זיבת דבר לח שהרי הטילה מי רגלים וכן מלשון הרמב"ם שכו' להדי' גבי הך דהשתנינה שנזדעזעה כל גופה ולכאורה ראי' ברורה היא זו ומוז"ה דחה שם דרמב"ם לרבנותא נקיט אפי' הרגישה הרגשה גמורה נמי תלי' לקולא וש"ס נמי הכי קאמר אי דארגשה הרגשה גמורה יושבת אמאי טהורה יע"ש ודבריו נפלאו ממני לא אוכל להולמם דעכ"פ מה יענה אאידיך אי דלא ארגשה עומדת אמאי טמאה הא עכ"פ ארגשה זיבת דבר לח וצריכים לפרש דבריו דס"ל להש"ס חזקה אלימתא היא דאין דרך דם לצאת עם מי רגלים משום דבשעה שנפתחה השלפוחית נסתם המקור ובסברא זו י"ל שיטת הרמב"ם וסיעתו דפסק הא דר' יוסי דעומדת

טהורה ופסקו כר' דעד שאינו בדוק ואלו הש"ס דנדה י"ד ע"ב קאמר ר' כר"מ ור"י לעצמו טיהר ונדחק ה"ה וגם בתה"א הזכיר זה ודברי מהר"א בתפארת ישראל לא הבנתי בזה ולפי הנ"ל י"ל כיון שזהו חזקה גמורה א"כ מנ"ל לר"ז דזה תלי' בזה דלמא ע"כ לא טיהר ר"י אלא במי רגלים דחזקה אלימתא היא משא"כ בעד שאינו בדוק דסתם אשה בחזקת רואה היא לא מבעי' באין לה וסת דס"ל להרמב"ם דלרחב"א דספ"ק דנדה צריכה בדיקה בכל פעם אלא אפי' ביש לה וסת נמי הא קי"ל וסתות לאו דאורי' ואין כאן חזקה מה"ת לטהר ומשו"ה אפי' ביש לה וסת נמי הצנועות מיהת בודקת לפני תשמיש לבעלה להרמב"ם ויעוי' מ"ש כ"מ פ"ה מהל' שגגות הל' ו"ו /ו/ א"כ אין לה חזקה כלל ואפשר דבכה"ג אפי' ר' יוסי מודה ומנ"ל לר"ז להשוות פלוגתי' אהדדי וע"כ צ"ל לר"ז לטעמיה אזיל דס"ל כל לבעלה לא בעי בדיקה דלבו נוקפו ופורש כמבואר לעיל י"ב ע"א וס"ל נמי וסתות דאורי' ט"ו ע"א מדאמר דכ"ע וסתות דאורי' יע"ש לכן לדידי' שפיר תלי' בהדדי מאן דמטהר בעומדת מטהר נמי בעד שאינו בדוק אף על גב דאכתי איכא למימר בעומדת איכא תרי חזקה להתיר חדא חזקת טהרה דאשה לר"ז כנ"ל ואידיך חזקה דמקור נסתם כנ"ל משא"כ בסתם אשה ז"א כבר למדונו הרב פני יהושע ז"ל בחי' לגיטין כ"ח ע"א דכך לי חד חזקה כמו תרי בדאורי' כל שאין חזקה מנגדתו וא"כ לר"ז א"ש אבל לפי מה דקי"ל וסתות לאו דאורי' נמצא אין שום חזקת טהרה להאשה כיון דמגופה קחזי' ויעיי' מ"ש תוס' נדה י"ח ע"ב ד"ה למעוטי א"כ שפיר י"ל כק' הנ"ל וא"ש פסק הרמב"ם וסייעתו מ"מ מבואר מדברינו האלו דחזקה גמורה היא דאין דרך דם לבוא עם מי רגלים לכן י"ל שפיר פריך אי דלא ארגשה הרגשה גמורה אמאי טמאה הא חזקה דאינו רואה דם עם מ"ר = מי רגלים = והוצרך לשנוי' דבעומדת ליכא הך חזקה לר"מ משום דהדר מ"ר למקור כצ"ל לדעת מוז"ה הנ"ל.

ולכאורה הי' נלע"ד להביא ראי' דבענין דוקא פתיחת פה"מ מדאמרי' שם /נדה/ ג' ע"א ישנה נמי אגב צערה מתערי ודוחק גדול הוא דנימא מצער' דזיבת דבר לח במעט דם שאינו בא בשפע דמתערי משינתא ודוחק לומר אה"נ אבל כיון דעכ"פ בשופעת מתער' מהזיבה וממילא לא מטמאה מעל"ע = מעת לעת = אפי' במעט דם משום לא פלוג וכמ"ש תוס' שם ד"ה מרגשת בעצמה וכו' זהו מבואר הדוחק גם כי ה"ל להתוס' להביאה כמ"ש תוספות אשוכבת פרקיד וכדומה אע"כ דפשיטא להו דזהו לא הוה הרגשה כלל אלא כשנפתח מקורה וכן מורה לשון התוס'

שם שכ' כשנעקר דם מן המקור וידעתי שיש לפקפק ולומר דשמאי על הרוב ידבר ומ"מ זיבת דבר לח נמי מיקרי הרגשה אבל כל זה דוחק ומי יכניסנו לזה כשלא נמצא בהראשונים בהדי' כן אדרבה מלשון הרמב"ם הנ"ל שהביא שב יעקב ומלשון תה"ד שכתבתי משמע להדיא דהרגשה היא פתיחת פה"מ.

עוד יש להבי' ראוי מלשון התוס' ד' ע"א ד"ה והא אשה מכוסה היא שכ' להדי' שהמקור סתו' והי' לה להרגיש כשנפתח אף על גב דמסקינן דאפ"ה מטמא ב"ה אף על גב דלא ארגשה פתיח' פה"מ היינו לאו משום דלא בעי פתיחת פה"מ אלא משום דס"ל לב"ה אימר ארגשה ולאו אדעתה דסבורה הרגשת מ"ר היא דבאמת כשמצטערת ע"י מ"ר הוא קרוב למקום פה"מ שראש השלפוחיות המונח על המקור מגיע עד כנגד פתח החדר כידוע למתחיל קצת בניחוח וכמבואר בצירוי ספריהם מכל זה משמע בודאי דהרגשה ממש בעינן.

אך את זה ראיתי דברי הגאון בנב"י סי' נ"ה דף ס"א שכ' דנ"ל שלא כדעת כת הקודמים אלא הרגשה היא זיבת דבר לח ולא חש להבי' שום ראוי מראיותינו הנ"ל ולדחות אותה אלא הביא ראוי מדאמר' ר"פ הרואה כתם בבשרה תרתי שמעת מינה עד שתרגיש בבשרה ושמטמאה בפנים כבחוי' והיינו מן השינים ולחוי' וזהו חוי' מפי המקור ש"מ

ששם נמי הוא מקום הרגשה והיינו זיבת דבר לח עכ"ד וראוי' זו איני מכיר הא כתב הרמב"ם פ"ה מהל' א"ב ה"ד ובשע' גמר ביא' האבר נכנס לפרוזדר ואינו מגיע עד ראשו שמבפנים אלא רחוק ממנו מעט לפי האצבעות וכו' וכך הם דבריו בפ' המשניות אלא ששם בסופו יש איזה שורות לא ידעתי לפרשם נמצא שפה המקור הוא מקום שהשמש דש ובנדה מ"א ע"ב אמר' בין השינים היינו מקום דישה מאי מקום דישה אר"י מקום שהשמש דש אלמא דא ודא אחת היא ושם הוא מקום ההרגש כשנפתח פה"מ ואעפ"י שכ' שאינו מגיע עד ראשו שמבפנים אלא רחוק ממנו קצת היינו קצת רחוק מראש המקור מבפנים אבל הוא נכנס עד הפתח ממש והוא ראשו שבחוץ ויעוי' לשון הרמב"ם שם הל' ב' ועד היכן הוא בין השינים עד מקום שיגיע אליו האבר בשעת גמר ביאה ובהלכה ד' הנ"ל כ' ג"כ זה הלשון ובשעת גמר ביאה האבר נכנס וכו' כמו שהעתיקתי לעיל א"כ הכל חד וכן מבואר מלשונו בפ' המשנה ר"פ יוצא דופן אלא שצ"ע מ"ש מקום יוצא מצוואר הרחם וידוע כי פ' המשנה משובש מהמעתיקים א"א לדקדק עליו כ"כ סוף כל סוף דברי הנב"י צ"ע.